

EL DIARI: ESPILL DE SOLITUDS (F. FORMOSA, A. NIN, F. KAFKA I C. PAVESE)

1. INTRODUCCIÓ

Més que cap altre, el gènere que constitueixen diaris i dietaris assumeix la màxima de ser, entre altres coses, literatura de la literatura o literatura sobre la literatura. Un dels llocs comuns d'aquest tipus d'escriptura és, sens dubte, l'apunt, el comentari o l'observació, amb diferent grau d'exhaustivitat, sobre una lectura, sovint recent, de l'escriptor de diaris.

És en aquestes obres on s'evidencien, més clarament, les lectures de l'autor i, per tant, també els possibles deutes, homenatges i influències volgudes. Aquest tret té, òbviament, força riscos... i abusar-ne pot condemnar el diari o dietari a l'onanisme més asèptic o transformar-lo en una mera acumulació de citacions sense sentit.

Fins fa molt poc, a l'estat espanyol els escrits de caire autobiogràfic o sospitosos de ser-ho estaven menystinguts per crítics i estudiosos. Com assenyala A. Caballé (premsa), si s'estudiaven era des de punts de vista no literaris: ideològics, retòrics... Aquesta marginació i desprestigi, sumada a la indisciplina del gènere, justifica tot un seguit de paratextos que habitualment solen ser la carta de presentació d'aquestes obres: pròlegs, introduccions, notes al lector i d'altres llinars sinònims en els quals l'escriptor de diaris ofereix un intent d'explicació dels motius que l'han dut a escriure una obra tal, a més d'una explicació de la natura i l'essència de l'obra que el lector té a les mans. De fet, la majoria d'autors hi proposen una definició de diari o dietari; és un gènere que tendeix a autodefinir-se i aquesta característica ha esdevingut, a hores d'ara, gairebé un signe d'identitat.

No és d'estranyar, doncs, que en aquestes condicions l'escriptor de diaris busque referents, fonts i models en autors anteriors que, igual com ell, han decidit escriure un dietari o diari. En el cas de la dietarística catalana posterior a 1970, aquests referents que comentàvem adés es troben en la mateixa tradició autòctona, de la mà de Joan Fuster, Gaziol, Marià Manent... i especialment, a molta distància dels anteriors: Josep Pla. Però, naturalment, els autors catalans també miren cap a Europa i manifesten preferències i interessos varis.

2. NOMS I MÉS NOMS

Els noms que els autors catalans convoquen en els seus dietaris són de procedència ben diversa. De França vénen els set volums de diaris d'Anaïs Nin; d'Itàlia, Cesare Pavese i el seu *Ofici de viure*; l'immens dietari de Miguel Torga, en portuguès. En llengua alemanya trobem l'inclassificable Kafka; els diaris de guerra d'Ernst Jünger; el *Diari de Moscou*, de W. Benjamin, i diaris i llibres de viatge de Goethe. Des de Polònia, W. Gombrowicz; i encara d'altres com el poeta grec Giorgos Seferis (*Días, 1925-1968*). Ara bé, no tots apareixen amb la mateixa freqüència i proporció.

L'escriptor italià¹ és convocat per diferents dietaris catalans. Especialment en *Mentre parlem*, d'Enric Sòria, tot i que el convoca especialment com a poeta i a partir de la concepció de la literatura que exposa en *L'Ofici de viure*. Altrament, Pavese hi apareix des d'una vessant personal; Sòria arriba a compartir algunes sensacions, com ara el sentiment d'autodestrucció, l'angoixa per no escriure... i temes d'interès, com la reflexió sobre el dolor.

També està present en *Paisatge amb flames*, de Miquel Pairoli. En gairebé tres pàgines, el dietarista comenta *Il mestiere di vivere* (66-68), tocant les claus justes que sintetitzen aquesta amarga obra definida com a «testimoni impressionant de la capacitat autodestructiva de l'intel·lectual»: la difícil relació amb les dones, la malaltissa enyorança de la joventut i de l'escriptor que va ser, i la certesa punyent que la vida era més important que la literatura.

Altrament, Josep Maria Montaner, en el seu únic dietari, cita Pavese (1991: 142) en contraposició a I. Calvino, fent referència a l'existència del mal i la pèrdua de la innocència; és la lucidesa pessimista i tràgica de Pavese la que es trau a col·locació en l'anotació de l'arquitecte.

F. Kafka apareix amb freqüència i profunditat en els dos diaris de Pere Gimferrer. El poeta se situa a la biblioteca de l'escriptor de Praga per assenyalar que la constitueïen, bàsicament, papers íntims (1995: 64); literaturitza el fred de l'últim hivern que visqué Kafka a Berlín (1995: 186) o les escales que apareixen en *El procés* per evidenciar la lucidesa de l'autor i interpretar-ne l'obra narrativa (1996: 114). Tampoc no s'oblida de qualificar el diari de Kafka: fort, colpidor i nocturn (1996: 151).

Miguel Torga sura també entre les pàgines del segon dietari de M. Pairoli (1999: 19), qui mostra la veneració pel metge i el poeta de Coïmbra en un text que s'inicia constatant la mort del portuguès i on reproduceix quatre anotacions del seu dietari.

Molt de passada apareix en els dietaris de Josep Igual, que els elogia,² i en

1. La presència de Pavese i de Kafka en el diari de Formosa, la comentarem en el següent apartat del nostre text.

2. «sucós, llenca d'immortalitat» (148 i 149).

el tercer d'À. Susanna (1999: 138). Jaume Subirana, en *Adrada*, el cita en dues ocasions; la primera, a propòsit dels comentaris que Torga fa sobre ciutats de Castella, sobre Barcelona i, l'única que li agrada: Mallorca. I la segona, a propòsit de la idea de mentir en el diari.

E. Jünger és citat per Valentí Puig, qui s'admira de la densitat dels diaris de Jünger i comenta una frase que reproduceix en el dietari (2002: 62). També el cita À. Susanna (1999: 95 i 96, 205) per constatar l'impacte d'aquests dietaris i elogiar el «superhome» que els escriu. I. Mora només el cita. Amb tot, els comentaris més sucosos i rellevants, li'ls dedica E. Sòria en l'últim diari, *La lèntitud del mar*, que queda fora del nostre estudi.

Sobre Giorgos Seferis parla V. Villatoro en *L'ofici de mirar* (66); reproduceix paraules del poeta sobre Grècia i l'hellenisme i proposa aplicar-les a Israel i al judaisme. També Susanna reproduceix les paraules de Seferis que parlen de la manera de dir un poema i de la necessària connexió entre obra i lector (1999: 170, 171-2).

Gombrowicz està present en el dietari de V. Puig, que en destaca la visió crítica per interpretar l'existència humana (2002: 24).³ Així mateix, J. Subirana comenta un article titulat «Contra els poetes» i el dietari, a partir del qual proposa una lectura substituint Polònia per Catalunya i els polonesos a l'exili argentí pels catalans al mexicà.

Al capdavant, aquests dietaristes europeus no passen de tenir una presència circumstancial⁴ en les pàgines dels dietaris catalans contemporanis: alguna citació, algun comentari breu són el senyal explícit que confirma que el diarista és sempre un lector de diaris i, sovint, de papers memorialístics, però en comptades ocasions hi ha opinions més extenses i aprofundides; encara que sempre n'hi ha alguna excepció. No obstant això, resulta evident que alguns noms han estat més llegits o han resultat més interessants per als escriptors catalans; la teranyina de referències, la constitueixen, en essència, *L'ofici de viure* de Cesare Pavese, els *Diaris* de F. Kafka i, a no gaire distància, els diaris de guerra de Jünger i la immensa obra del portuguès Miguel Torga.

3. UN TRIANGLE DE REFERÈNCIES: *EL PRESENT VULNERABLE* DE FELIU FORMOSA

Els dietaris de Feliu Formosa són, juntament amb els d'E. Sòria, els que millor expliciten un volgut ressò dels dietaristes europeus. Concretament, els del català estableixen ponts, prou fermes, amb els diaris de Franz Kafka i Anaïs Nin, i en algunes qüestions amb el de l'escriptor italià Cesare Pavese.

3. Però no constata que siga en el dietari.

4. Clàssics com Amiel o Pepys apareixen de manera aïllada en els diaris de Gimferrer i Puig.

Recepció

El present vulnerable es publica el 1979 i conté anotacions que van, interompuadament, de 1973 a 1978.⁵ La primera pregunta que caldria fer-se és com arriben a Formosa aquests autors europeus.

En el cas de Kafka, seguint l'article d'À. Broch (1976), la seua obra comença a publicar-se durant els anys quaranta i cinquanta a Buenos Aires, pont cultural a través del qual arribaven la majoria d'autors europeus en aquells moments, però la seua presència encara és molt aïllada; s'incrementen les traduccions en els 60⁶ i és realment en la dècada dels 70⁷ que podem dir que la seua obra penetra a l'estat espanyol i és consumida gairebé amb ansietat, impregnant l'ambient cultural del moment. De la traducció al castellà dels diaris de Kafka, se n'encarrega, a més, el mateix Feliu Formosa i data de l'any 1975,⁸ quan l'autor estava escrivint el seu diari.⁹

Quant als diaris de Nin (1934-1975), hem d'esperar fins al 1986 (any en què mor el seu home Hugo) per poder llegir-ne la publicació completa. A l'Estat espanyol arriba després de morta, de la mà del *boom* de la literatura eròtica durant la transició, a finals de la dècada dels 70.¹⁰ El 1966, a Mèxic, l'editorial Bruguera donà a conèixer el diari d'infantesa d'Anaïs. Així mateix, l'editorial RM publica els diaris a partir de 1977 (1977-1980); també ho fa Bruguera (1977, 1981-1985).

Pel que fa a Pavese, l'editorial Einaudi de Torí en publica el text amb algunes supressions el mateix 1952, tal com ho expliquen en el pròleg els editors Marziano Guglielminetti i Laura Nay. Seguint aquesta edició príncep, el 1957 se'n publica la traducció al castellà a Buenos Aires (Raigal) i no és fins al 1969 que no s'edita a la península i en català. De fet, és el primer títol de l'editorial Anagrama, a càrrec de Jorge Herralde (2003: 6).¹¹ Durant els anys 60, Pavese i d'altres escriptors italians són prou llegits a l'estat espanyol a través sempre de les edicions americanes. I ja en els 70 se'n publica el diari en castellà (Siglo XX: 1970; Bruguera: 1980) i proliferen alguns estudis sobre l'obra de l'escriptor

5. No hi ha anotacions del 1974 ni del 1977.

6. El 1966 es publica la traducció de G. Ferrater de la novel·la *El procés*.

7. *El castell* (1971); *Carta al pare* (1974).

8. Abans havia publicat tres poemaris: *Albes breus a les mans* (1973), *Llibre de meditacions* (1973) i *Raval* (1975). Dos abans de morir la dona (1974) i un altre posteriorment.

9. I les referències són diverses: com a home i com a escriptor d'un diari, i també com a escriptor. Remet a *La metamorfosi*, parla de la insistència de Kafka a escriure el que considerava que eren provatures. Per a Formosa «rellegir els *Diaris* de Kafka és com obrir el calaix atapeït d'objectes que em sobreviuran sense que ningú no els tregui del calaix» (58).

10. Entre 1978 i 1982 s'exhauriren tres edicions de *Delta de Venus* (Membra 2002).

11. Segons Herralde (2003): «Tenían que salir simultáneamente tres colecciones: dos en castellano, *Argumentos* y *Documentos*, y una en catalán, *Textos*. Por razones de censura y problemas de producción, se produjeron ciertos retrasos; el primer título publicado, en abril de 1969, fue *L'ofici de viure* [...]».

piemontès.¹² L'any 1992, apareix la traducció al castellà i també al català (Anagrama) del text definitiu, a partir de l'edició original completa italiana, publicada el 1990 i duta a terme pels mateixos editors i la mateixa editorial de 1952.

No cal insistir, doncs, en el profund i exhaustiu coneixement que l'escriptor de Sabadell tenia dels diaris de Kafka, a través de l'ofici de traductor, i tant el diari d'A. Nin, en l'edició censurada de 1966, com el de Pavese, l'original del 52 o la traducció del 57, eren totes lectures accessibles per al nostre poeta. La pregunta que caldria fer-se ara és de quina manera es projecten en el seu diari.

Punts de contacte, llocs de trobada

Podem definir *El present vulnerable* de Feliu Formosa des d'una doble vessant intel·lectual i íntima, perquè hi ha reflexions i pensaments sobre el procés de creació, sobre l'ofici d'escriure, hi ha intents de narració i comentaris crítics sobre poesia i altres lectures; però també, i en profundes dosis, ens brinda vivències i pensaments íntims explicats amb força i total nuesa. De fet, aquest dietari inclou un text que ell titula «Diari sense dates», on intenta verbalitzar el dolor que li provoca la recent desaparició de la seua dona, l'actriu Maria Plans.

Dins el panorama de la literatura catalana, aquest diari va sorprendre i va impressionar per la sinceritat, i encara a hores d'ara continua provocant reaccions semblants, perquè la línia que han seguit bona part dels escriptors que han publicat un diari o dietari darrerament ha estat més la intel·lectual i literària que no l'íntima, amb comptades excepcions.¹³

És aquesta naturalesa del diari de Formosa, pensem, que predisposa i prepara el camí per observar la connexió amb els diaris de Pavese, Kafka i Nin, que ningú no dubtaria a qualificar d'íntims i de molt íntims, atès que ofereixen la imatge més despullada que els autors han volgut oferir-nos. A partir d'ací, parlarem de punts de trobada i d'un cert ressò que remet a les obres dels esmentats diaristes europeus.

Concepció del diari

Potser Feliu Formosa es va inspirar en els diaris de Kafka, dels quals preparava la traducció en aquells temps, per iniciar l'escriptura d'aquests papers; el que es desprèn de la lectura d'aquest primer diari, però, és que no tenia gaire clar quin tipus de diari volia fer. Dels dubtes i les opcions, en deixa constància des del principi. Comença parlant, bàsicament, de poesia, de la seua

12. Pensem en el número monogràfic que li dedica la revista *Camp de l'Arpa* el 1979.

13. Veg. Simó (2005).

obra poètica i les traduccions que portava endavant: sembla, doncs, que pensava en un diari d'escriptor o un d'intel·lectual (que també ho és); tanmateix, l'escriptor reacciona per evitar de fer un diari unilateral i es demana introduir-hi més immediatesa (1979: 17). Però hi ha un moment clau d'inflexió: la mort de Maria Plans, que marca físicament i conceptualment el diari; amb el text no fragmentari titulat «diari sense dates», Formosa s'ofereix cruament i enceta així una nova via per al diari, abans només apuntada (28). És ara quan abunda l'autoanàlisi i la projecció de les interioritats.

En aquest diari sense dates parla de sentiments com la solitud, la marginació, la misèria i el dolor extrem (mots clau per als diaris de Pavese o Kafka) i s'aferra al teatre com a única taula de salvació: perquè és l'activitat que compartia amb la companya i perquè el fet d'interpretar li permetia allunyar-se de si mateix. A poc a poc, Formosa sembla apropar-se volgudament al model que li ofereixen els diaris d'Anaïs Nin. Una dona que semblava viure escindida: necessitava abandonar el seu jo per donar-se als altres i així viure la vida d'aquells a qui ajudava en tot.¹⁴ El punt de màxima connexió entre els dos autors es manifesta en la voluntat d'analitzar-se a si mateix i també en les relacions que mantenen amb els altres. Per a Nin, el diari és un continu autoexamen, un espill, una seguretat; fins i tot, un substitut de les converses (1983: 117). Formosa, seguint-la, s'autoanalitza en el diari, com a persona i com a escriptor, i mira d'ajudar a resoldre els problemes personals de les dones amb qui manté una relació, ja siga d'amistat o afectiva, a través de converses i reflexions que plasma en el diari. Cadascú parteix de les pròpies condicions per a tal empresa: si bé Nin sembla haver estat dotada per veure l'interior de les persones,¹⁵ Formosa no hi reïx tant i, molt sovint, són els altres qui semblen més avesats a aquests afers:

Parlo amb una persona per definir diversos aspectes d'una relació humana, i sempre tinc la impressió de quedar com un imbècil. Sempre és l'altra persona la que descobreix les motivacions [...] (190).

Amb tot, justament en aquestes circumstàncies és quan invoca les virtuts de l'escriptora i es compara:

penso que Anaïs Nin, quan parla dels seus amics, els descriu, explica allò que els passa i es defineix molt bé ella mateixa en funció de les possibilitats de comunicar-se que té [...] Jo, per la meua banda, estic abocat ara a un món de sofriment de persones amb qui em sento agermanat (153).

De fet, quan el poeta sembla perdre el rumb o ja no reconeix el sentit d'escriure aquestes pàgines, no dubta a convocar A. Nin com a possible via: «practicar una minuciosa revisió de totes les relacions sense amagar ni els noms, com fa

14. «Visc en altres el que no puc viure per mi mateixa» (390).

15. «[...] es como llevar una máquina de rayos X que permitiera ver la estructura ósea» (42).

Anais Nin» (191); les altres opcions que contempla són centrar-se en la problemàtica política o intentar de fer un carnet o diari de treball, a la manera de Brecht.

En uns altres aspectes, però, Formosa coincideix més aïna amb Kafka o amb Pavese. El poeta de Sabadell reconeix una doble funció terapèutica que, de vegades, sembla complir el seu diari. D'una banda, escriure per saber-se viu: «aferrar-se sense consciència a aquests papers, només amb la dèria d'omplir-los amb el que sigui. Només per sentir-se viu» (65). De l'altra, el diari li proporciona la seguretat que li falta en les relacions amb els altres, perquè hi pot reproduir allò que ha escrit i de la manera que ho ha fet (244). Kafka, però, va una mica més enllà. Parteix d'una afirmació semblant a la de Formosa: «en el diario se encuentran pruebas de que uno ha vivido» (2000: 125);¹⁶ tanmateix, s'hi aferra perquè, segons diu, «no puedo aferrarme a otra cosa» (19). L'escriu per la impossibilitat d'escriure, perquè escriure és la manera que té de viure; el seu destí. D'aquí ve l'acumulació d'exhortacions per no abandonar-ne l'escriptura diària. Hi ha una necessitat íntima d'escriure que el vincula, en aquest punt, amb la concepció del diari que proclama Nin, per a qui escriure el diari és respirar (143).

Sembla lògic, doncs, que els diaris de Kafka siguin recer per assajar d'escriure narracions, contes, idees i embrions d'històries, o fins i tot somnis que, en bona mesura, es desenvolupen en les obres narratives.¹⁷ *El present vulnerable* també mostra aquesta vessant; hi presenta narracions, situacions i sobretot somnis, que no tenen, però, continuïtat o relació amb la resta de l'obra del poeta.

El dubte per la qualitat del diari agermana també Formosa amb Kafka. En alguns moments, la valoració de Formosa és pèssima: «de vegades rellegeixo fragments del meu diari i tot em sembla bastant lamentable» (244), tot i que en d'altres anotacions relativitza aquesta opinió. Kafka, així mateix, és més positiu, «no he descubierto que lo escrito hasta ahora tenga un valor especial, ni que deba tirarlo sin más» (137), encara que en ocasions també troba aquests papers, en conjunt, «insignificantes» (69). I encara comparteixen tots dos un altre moment: quan fan llegir sengles diaris a una dona amb qui mantenen una relació: Olga, en el cas de Formosa, i Milena (345), en el de Kafka.

Pel que fa a la connexió Pavese-Formosa, en aquest punt és menor, però també hi és. Coincideixen en una de les qualitats que li reconeixen al diari: el caràcter obert, inesperat, que deixa pas a l'aventura (93), en termes de Formosa; l'imprevist pullular de pensaments, l'originalitat de deixar que la construcció es faci per si mateixa, segons Pavese (168-9).

La segona coincidència entre els poetes apareix quan Formosa reconeix que en algun moment del diari la vida supera la voluntat d'enregistrar-hi els fets. Aquesta disjuntiva, que segons Formosa no és el primer a plantejar-se, re-

16. Cite sempre la versió del diari en castellà, a partir de la traducció de Formosa.

17. Aquest transvasament entre diari i narracions és molt significatiu i mereix un espai que ací no li podem dedicar.

corda la concepció del diari que Pavese defensava en termes molt més absoluts: «en estas páginas hay el espectáculo de la vida, no la vida» (41), i encara: «Se escriben aquí las cosas que no se volverán a decir, son la viruta de la acepilladura. La acepilladura és la jornada» (312).¹⁸ Són, doncs, el que sobra del dia, les engrunes, mentre que la vida és el que compta, definitivament; així doncs, quan els plaers de la vida ja formen part del record del poeta de Torí, és quan decidí acabar el fingiment. I és per això que les últimes paraules del seu diari són tan famoses, tan citades i no per això menys corprenedores: «Tot això fa fàstic. No paraules. Un gest. No escriuré més».

Comptat i debatut, és evident que Formosa sempre reconeix els seus mestres. L'espill on es mira és Nin i és Kafka: es plany per no tenir la «immediate-sa» de la primera ni la «profunditat» del segon (92); però també és Pavese, amb paraules com aquestes: «Si no veieu allò que desitgeu [en el diari], entreu dins *Il mestiere di vivere*, de Pavese, i demaneu-ho» (159). Deixa clar, doncs, els tres diaris que més l'han impactat i que millor ha paït, el reflex dels quals vibra després en algunes pàgines del seu diari.

La imatge del jo

Formosa es presenta com un home marcat per la solitud que intenta, a través del paper, verbalitzar els problemes de sociabilitat (especialment amb les dones) i de comunicació. Demuestra un caràcter depressiu, una baixa autoestima, una gran inseguretat (sobretot en el primer diari) pel valor de la seua obra (l'aterreix la mediocritat) i una acusada tendència a la renúncia i a la insatisfacció. Trets que, en part, podrien ser intercanviables per a definir la imatge de Pavese i Kafka en els diaris.

Tots tres evidencien una inadequació a l'entorn —Formosa arriba a comparar-se amb Kafka com a home «torturat pel nostre entorn “immediat”» (136)—; un desajustament entre el que volen i el que fan o aconseguen, que provoca una mena d'insatisfacció crònica, manifesta de diverses maneres en els diaris.

Kafka sent una impossibilitat per a la vida exterior; la solitud¹⁹ i la incapacitat per comunicar-se amb els altres i trobar un interlocutor el fan desesperar. Només se sent útil, ple, reconfortat, en la literatura i tot allò que l'allunya (treball, dones, malaltia...) el turmenta:

Incapaz de entablar relación con nadie, incapaz de soportar a nadie conocido; [...] lleno de una estupefacción infinita ante una sociedad alegre (361).

18. Concepció oposada a la de Kafka, per a qui l'escriptura del *Diari* era la manera de salvar-se del monòton pas dels dies.

19. «Esta tarde, el dolor por mi soledad me ha invadido de un modo tan penetrante y agudo, que he advertido que así se gasta la energía conseguida con este escrito y no destinada en realidad a este fin» (85).

Las dificultades que tengo para hablar con la gente se deben a que mi pensamiento, o mejor dicho, el contenido de mi conciencia, es totalmente nebuloso (289).²⁰

Aquesta impossibilitat de comunicació, que Kafka resolía escrivint, afecta durant un període el poeta català, tot i que hi reacciona amb èpoques de sociabilitat gairebé forçada.²¹ D'una manera més prosaica, però, el diari, tal com hem vist, li proporcionava seguretat en les converses amb els altres. Solitud i incomunicació són les claus del seu estat depressiu:

Què és una depressió? Potser aquesta impossibilitat temporal i inexplicable d'utilitzar les fórmules per establir un contacte? O bé aquest sentiment inquiet a les matineses [...] de trobar-se sol? (139).

Pavese arrossega des de l'adolescència la idea del suïcidi; la incomunicació, intenta superar-la a través de la seua obra, especialment poètica. Quan sent que fracassa en l'escriptura —és a dir, quan no pot assolir el nivell de les seues obres anteriors—, es desespera i els desenganys en el terreny amatori aguditzen la seua tendència autodestructiva i s'aferra a aquest dolor:

No nos matamos por el amor de una mujer. Nos matamos porque un amor, cualquier amor, nos revela en nuestra desnudez, miseria, indefensión, nada» (371).

Són tres escriptors marcats per la solitud i per un dolor que, especialment en Pavese, esdevé autodestructiu. De fet, Formosa s'identifica amb l'escriptor italià en aquesta actitud. La idea del suïcidi també relaciona els tres diaristes: més fugissera i circumstancial en Formosa i Kafka i molt més obsessiva i tràgica en Pavese, però present en tots tres.

És aquesta atmosfera la que sembla teixir una xarxa de complicitats entre els diaris; en aquest sentit, A. Nin se'n veuria exclosa, pel seu vitalisme —tot i els moments d'angoixa i ansietat, i els dubtes que l'acompanyen— i per l'activitat amb què combat qualsevol signe de depressió. I també en queda al marge en un altre aspecte que aproxima els tres escriptors: la relació problemàtica que mantenen amb el sexe femení.

Relació amb les dones

Una traumàtica relació de gairebé cinc anys uneix Kafka i Felice Bayer, amb dos compromisos matrimonials que es trenquen. Després en tindrà d'al-

20. Veg.: «El mundo tremendo que tengo en la cabeza. Pero, cómo liberarme y liberarlo sin que se desgarre y me desgarre. Y es mil veces preferible desgarrarse que retenerlo o enterrarlo dentro de mí. Para eso estoy aquí, esto me resulta perfectamente claro» (191).

21. «Potser aquesta receptivitat i aquest sortir agressivament a la conquesta de l'altre no és més que una manera d'amagar constantment el propi desconcert» (159).

tres, més breus (dos anys), amb Julie Wohryrek i Milena Jesenská, l'escriptora en llengua txeca que voldrà traduir-li l'obra. Finalment, gairebé els últims dos anys de la seua vida, els passarà amb Dora Dyamant, absent als diaris que acaben el mateix 1923.

A través del diari som testimonis, en extens, de la relació amb Felice i amb Milena. Els dubtes i les contradiccions es precipiten; la confusió pot ser l'adjectiu que millor condense el que fou aquesta primera relació. Julie hi apareix de manera puntual (341), i de Milena, a qui lliura els seus diaris (345), només comenta algunes converses que mantenen i hi insinua una possible relació (371).

Feliu Formosa també parla en el diari de diferents dones que li provoquen reaccions dispars, i que molt sovint aguditzen el sentiment de solitud. El record dolorós de la dona desapareguda, l'enamorament urgent per Julieta, els malentesos amb D., l'operació d'ajuda envers M., o la confiança i llibertat que viu amb Olga, són algunes de les persones que comparteixen aquest espai d'intimitat. Amb tot, el poeta manifesta sempre una acusada tendència a l'anàlisi i la reflexió d'aquestes experiències. Els intents per arribar a copsar l'essència de les relacions humanes, entre home i dona, aproximen els diaris de Formosa²² i de Pavese.²³ Tot i que el tractament que rep la dona en el diari d'aquest últim l'allunya tant de Kafka com de Formosa.

Pavese, a grans trets, va caure en el ressentiment i el fracàs a partir de la relació amb la dona per la qual va anar a presó i que després el va abandonar. Aquest fet marcarà en ell totes les relacions posteriors amb les dones. El diari va ple de comentaris que dibuixen el rostre d'un home turmentat, que es flagella cruelment i projecta la seua frustració en atacs agressius i misògins que sustenten el gest trist i patètic de venjança contra les dones, però sobretot contra si mateix.

Si més no, aquesta mostra sentimental permet copsar una problemàtica comuna als tres autors: els desequilibris que la relació amb les dones els aguditza; un altre detonant per a atiar els convulsos mons interiors d'aquests grans diaristes.

4. CONCLUSIONS

El superficial itinerari per les pàgines dels diaris catalans de l'últim terç del segle xx a la recerca de fonts europees ha demostrat que, si bé els nostres autors coneixen els models europeus més reeixits —Kafka, Gombrowicz, Pavese, Jünger, Torga...—, no expliciten una influència directa ni projecten en

22. Intenta arribar a judicis generals a partir dels problemes que manté amb determinades dones (162, 264, 256, 266, etc.).

23. Filofofeja sobre el comportament i la natura de la dona (57) i reflexiona sobre les relacions (371).

llurs obres judicis essencials. Alguns com E. Sòria, F. Formosa, o M. Pairoli, s'allunyen d'aquesta tendència, però.

Així mateix, hem intentat evidenciar com el triangle europeu format per les obres diarístiques de Pavese, Nin i Kafka ressona en el primer diari de Formosa i l'illumina. Una atmosfera de complicitats que es concreta en la concepció del diari. Els quatre autors proposen maneres d'entendre'l que fiten i, en algun cas, se superposen. Formosa, en aquest sentit, beu més directament d'A. Nin en la tendència a l'anàlisi de les conductes —les pròpies i les dels altres—, tot i que l'escriptura del diari ocupa per a ell un lloc més secundari en el conjunt de la seua obra, igual com en Pavese i a diferència de Nin i Kafka, per als quals encarna una necessitat vital.

Altrament, la imatge íntima que projecten en els respectius diaris lliga els tres escriptors. La solitud i els problemes de relació amb el món exterior, i significativament amb les dones, són els eixos que provoquen l'angoixa i el dolor en Kafka i Formosa, mentre que la tendència autodestructiva d'aquest últim fa convocar reiteradament les paraules del poeta de Torí. Coincidències totes que suren del complex i ric món interior que els escriptors mostren en els diaris.

Sense comparar la qualitat de les obres, aquest escrit només ha pretès posar en un mateix espai i en un mateix temps obres que frisen, que en alguns contorns es toquen, i provoquen una nova creació. Aquest moviment compassa la majoria de diaris que van alimentant-se —els uns als altres— de notes íntimes i literàries.

ANNA ESTEVE
Universitat d'Alacant

BIBLIOGRAFIA

- BROCH 1976: Àlex Broch, «L'obra narrativa de Franz Kafka», *Franz Kafka en els seus millors escrits*, Barcelona, Arimany.
- CABALLÉ, premsa: Anna Caballé, «Los guisantes de la estación. El fenómeno del diarismo literario: razones de una emergencia», *Diaris i Dietaris*, Alacant-València, Denes.
- HERRALDE 2003: Entrevista a Jorge Herralde: www.literaturas.com/herralde2002.htm.
- MEMBA 2002: Javier Memba, «Anaïs Nin, el erotismo como la exaltación de la libertad», *El Mundo* (04/07/2002).
- Obres*
- FORMOSA 1979: F. Formosa, *El present vulnerable*, Barcelona, La Magrana.
- GIMFERRER 1995: P. Gimferrer, *Dietari 1979-1980. Obra Catalana Completa II*, Barcelona, Edicions 62
- GIMFERRER 1996: *Dietari 1980-1982. Obra Catalana Completa III*, Barcelona, Edicions 62.
- IGUAL 2001: J. Igual, *L'any de la fi del món*, València, Brosquil edicions.
- KAFKA 2000: F. Kafka, *Diarios (1910-1923)*, Barcelona, Tusquets.

- MONTANER 1991: J. M. Montaner, *Fills de Blade Runner*, Barcelona, Columna.
- NIN 1983: A. Nin, *Diarios II*, Barcelona, Bruguera.
- PAIROLÍ 1990: M. Pairoli, *Paisatge amb flames*, Barcelona, Columna.
- PAIROLÍ 1999: *Enigma*, Barcelona, La Campana.
- PAVESE 1969: C. Pavese, *El oficio de vivir*, Barcelona, Seix & Barral.
- PUIG 2002: V. Puig, *La porta incògnita*, Barcelona, Destino.
- SIMÓ 2005: Guillem Simó, *En aquesta part del món*, Pollença, El Gall.
- SUBIRANA 2000: J. Subirana, *Suomelinna. Un llibre de notes*, Barcelona, Proa.
- SUBIRANA 2005: *Adrada*, Barcelona, Edicions 62.
- SUSANNA 1995: À. Susanna, *Quaderns de Fornells*, Barcelona, Columna.
- SUSANNA 1999: *Quadern d'ombres*, Barcelona, Columna.
- VILLATORO 1998: V. Villatoro, *L'ofici de mirar*, Barcelona, Edicions 62.

